

RUSTGEBIEDEN VOOR DE GANZEN

De hoekstenen van het beheer van de ganzenstand in Nederlandse winterkwartieren

Door Mr. T. Lebre

"... If we really want to save our waterfowl we must prepare now".
Frank Briggs in: *Waterfowl Tomorrow*, 1964.

Voor het beheer van de ganzenstand in de Nederlandse winterkwartieren zijn de volgende eigenschappen van de ganzen van belang:

1. Ganzen kunnen niet buiten grote watervlakten, waar zij slapen en die overdag als wijkplaats dienen. Hun verspreiding in Nederland wordt, als wij de *rotgans* buiten beschouwing laten, dan ook primair bepaald door de ligging van de *slaapplaatsen*. Zij kiezen daarvoor watervlakten die niet verontrust worden. Jacht op slaapplaatsen is dus uit de boze. Deze is trouwens ook niet geoorloofd van een half uur na zonsondergang tot een half uur voor zonsopgang. Van de slaapplaatsen trekken de ganzen iedere morgen en bij lichte maan ook wel 's nachts naar de voedselterreinen.

2. Ganzen zijn dus *dagdieren*. Hoewel nachtelijk voedselzoeken voorkomt, zijn zij toch hoofdzakelijk aangewezen op daglicht. De enige belangrijke uitzondering is behalve de rotgans de *grauwe gans* in het getijgebied van het Hollands Diep-Haringvliet tot de afsluiting daarvan in 1969. Deze instelling op het daglicht is vermoedelijk endogeen (aangeboren; vgl. Markgren 1963) en dus niet voor „aanpassing” vatbaar. Ganzen zijn daardoor moeilijker te beheren dan eenden, die bij het voedselzoeken niet van het daglicht afhankelijk zijn. Nu zijn de dagen op onze breedte in een belangrijk deel van het ganzenseizoen slechts kort: op 21 december is de zon maar 7 uur en 45 minuten boven de horizon; d.i. minder dan een derde van het etmaal.

Het is voor de ganzen kort dag, zou men dus kunnen zeggen en zij hebben hun tijd hard nodig.

3. Ganzen zijn planteneters die hoofdzakelijk leven van groene plantendelen, die zij grazend bij kleine hapjes tegelijk tot zich nemen. Het zijn

Kolganzen, waartussen brandganzen, in het oude graslandgebied tussen Tijnje en Terwispel / Foto J. Philippona

grote vogels, die heel wat per dag moeten verzamelen en daarmee vele uren bezig zijn. Verstoring die hen dwingt de voedselgebieden tijdelijk te verlaten kan er dus toe leiden, dat zij onvoldoende gelegenheid krijgen om zich te voeden. Zij komen er dan al spoedig toe om te verhuizen. Hun verspreiding hangt dan ook nauw samen met de vorm, de frequentie en de intensiteit van de verstoring. Waar de verstoring gering is en weinig optreedt, spreken wij van rustgebieden.

4. Niet alleen via het voedsel werkt verstoring ongunstig. Ook de directe verstoring door jacht weten de ganzen zeer goed te onderkennen. Zij zijn „intelligent” in die zin, dat zij het vermogen bezitten om voor hen gevaarlijke situaties te herkennen en te onthouden. De hoge leeftijd die zij kunnen bereiken maakt, dat zij van dit vermogen om te onthouden ten zeerste profiteren. De jongen blijven een vol jaar onder de hoede van hun ouders en dit compenseert hun gebrek aan ervaring. Anderzijds belet hun overgrote voorzichtigheid hen om van ongevaarlijke situaties voldoende te profiteren.

Bezien wij de voedselgebieden thans eens wat nader. Letten wij uitsluitend op het vegetatie-type, dan krijgen wij specifieke verschillen te zien. Dikwijls zijn dit voorkeuren, maar geen minimum-eisen. Het beeld wordt echter steeds doorkruist zo niet geheel beheerst door de factor *r u s t*.

Op sommige plaatsen zien wij de ganzen altijd weer terugkeren, terwijl andere worden gemeden. In de meeste gevallen is dit terug te brengen op het feit, dat de ganzen in eerstbedoelde situatie zelden of nooit worden gestoord en in laatstbedoelde wel. Het geheugen van ganzen moet men niet onderschatten. De heer A. M. Blokland, vogelwachter van de Scheelhoek en een uitstekend waterwildkenner vertelt hierover de volgende anecdote. Als de eerste grauwe ganzen in het voorjaar in februari het Haringvliet binnentrokken en in een lange linie achter elkaar over het water langs de rand van de gorzen vlogen, maakten deze troepen altijd een wijde boog om die plaatsen waar in de voorafgaande herfst broodjagers vanuit hun in het riet verborgen schouwttjes ganzen plachten te beschieten. Blijkbaar wisten de ganzen zich bij hun terugkeer deze plaatsen zeer goed te herinneren. Bekend is ook de voorkeur van ganzen voor het afpalingsgebied van eendenkooien. In de jaren dertig was er bijvoorbeeld meestal een groter aantal grauwe ganzen in de kreken van de Zuidhollandse Biesbosch, dan in het overeenkomstige biotoop in de Brabantse Biesbosch. In eerstgenoemd gebied gaf het afpalingsgebied van beide eendenkooien op de Beversluisplaten hen een veilig terrein, terwijl de kooien in de Brabantse Biesbosch geen afpaling hadden. Ook waar het afpalingsgebied van een kooi het omliggende weiland bestrijkt, weten ganzen van deze jachtvrije gebieden te profiteren. Dit liet zich gemakkelijk vaststellen bij de kooien bij Kampenieuwstad, Dirksland, Piaam en Anjum en waarschijnlijk nog wel bij andere ook. Deze afpalingsgebieden zijn dus voor de ganzen stellig van groot belang, mits ze binnen vliegbereik van een slaapplek liggen.

In een recent verleden dankten de voedselgebieden hun karakter van rust-

Dwerggans tussen brandganzen / Foto H. J. Verdonk

gebieden aan een heel andere beveiliging. Deze werd namelijk gevormd door het feit dat grote uitgestrektheden weiland toen van omstreeks november tot in maart bij gebrek aan winterbemaling plas en dras stonden. Dergelijke gebieden hadden een boezemfunctie of werden eenvoudig niet bemalen, omdat ze bij hoge rivierstanden als overlaat zouden moeten dienen. Dergelijk terrein besloeg toen grote oppervlakten in het Lage Midden van Friesland en Noordwest-Overijssel, het Eemgebied, langs de Maas en in de Beemden langs de Mark beneden Breda. Ook in Eemsland (Oost Friesland) stonden vroeger vele duizenden hectaren blank (Atkinson-Willes 1961). Dergelijke natte weilanden vormden een ideaal biotoop vooral voor tienduizenden rietganzen, kleine rietganzen en kolganzen. Zij ontleenden hun betekenis aan het feit dat zij zowel voedselgebied als slaapplek zijn. Verstoring van de ganzen door de mens was uiterst beperkt. Dergelijk

terrein is immers niet of nauwelijks begaanbaar en alleen boven de hoofdwatergangen bevaarbaar. Door verblijf van twee winters op een tweetal kooiboerderijen in Friesland die middenin de ondergelopen boezemlanden lagen, heb ik van dit milieu een goede indruk kunnen krijgen. Alle boerenwerk zoals het onderhoud van sloten, hekken en duikers en het uitrijden van mest zijn onmogelijk. Hazenjacht, mollenvangen en snoeken, bezigheden die in drogere polders 's winters heel wat volk in het land brengen, zijn praktisch onmogelijk en het veld ligt er rustig voor waterwild.

Tegenwoordig zijn er nog slechts enkele relictten van dergelijke landschappen. Overal elders is thans winterbemaling ingevoerd. Voor de ganzen betekent dit allereerst het verlies van slaappleatsen. Maar ook wanneer er hiervoor een alternatief in de buurt is, krijgen wij te zien hoe de betrokken gebieden door winterbemaling worden opgelegd voor allerlei activiteiten van de mens, waaronder de jacht. Doch dit houdt tevens in, dat de ganzen voor alle mensen, die in de polder verschijnen, een heilige vrees hebben. Ook wanneer die het niet op de ganzen hebben voorzien. Het is echter begrijpelijk dat zij het zekere voor het onzekere nemen. Winterbemaling leidt dan ook in de meeste gevallen tot vertrek van de ganzen. Soms wordt dit nog enige tijd gecamoufleerd door hun traditionele hang aan oud vertrouwd gebied. Maar meestal duurt dit slechts een of enkele seizoenen. Dan vertrekken de ganzen, voorgoed . . .

En wij zijn nog niet aan het eind. In Friesland, Brabant en Zeeland zullen binnen enkele jaren nog duizende hectaren ganzenterrein verdwijnen door cultuurtechnische ingrepen. Voor enkele dezer gebieden zijn er nog mogelijkheden om een reservaat uit te sparen. Of deze groot genoeg zullen zijn moet worden afgewacht. De aantallen ganzen waar het om gaat, hebben immers grote arealen nodig om zich te voeden. Waar dus slechts 10 % van een ganzengebied wordt gespaard, blijft maar voor 10 % van het oorspronkelijke aantal ganzen voedsel over, gesteld natuurlijk dat het gebied voor de ingreep volledig werd benut. Maar het sommetje gaat bovendien niet op bij schuwe vlaktebewoners als ganzen. Een klein gebied staat immers onder invloed van storende invloeden uit de omgeving. De ganzen zien dus ook de mensen buiten het reservaatje en nemen de vlucht, lang voor dat de mensen hun domein hebben betreden. Een effectief ganzenreservaat moet daarom zo groot zijn, dat er na aftrek van een strook ter breedte van de vluchtafstand voor de ganzen nog een gebied overblijft dat hen voeden kan.

Het is duidelijk dat de visuele verstoring die er voor ganzen uitgaat van het zien van mensen in het veld, een zeer belangrijke factor is. Ook is duidelijk dat deze de jacht als achtergrond heeft. De jacht beïnvloedt dus ganzen niet, althans niet in de eerste plaats, doordat een aantal van hen wordt geschoten en aangeschoten, maar doordat de jacht de ganzen mensenschuw maakt. En dat doet ze in een dicht bevolkt land al gauw de das om,

De enige manier om uit deze impasse te geraken is dan ook gelegen in zodanige beperking van de jacht, dat de ganzen hun schuwheid op bepaalde

plaatsen kunnen afleggen. Ten aanzien van de zo even genoemde reservaatjes betekent dit, dat niet alleen deze reservaatjes zelf jacht-vrij moeten zijn, maar dat zij moeten worden omgeven door een jachtvrije „bufferzone”, op de zelfde manier als een eendenkooi zijn afpalingsgebied heeft. Ook betekent het, dat in een ruilverkavelingsgebied *tijdens* het uitvoeren der werken, wanneer verstoring door de draglines, het af en aanrijden van vrachtauto's enzovoort zeer groot is, de jacht niet dient te worden geopend. Ook kan het nodig zijn in een naburig gebied een uitwijkplaats te scheppen, door daar tijdelijk de jacht te sluiten.

Dat men door het staken van de jacht een niet of weinig door ganzen gezocht gebied als het ware voor hen kan ontsluiten, bleek bij het instellen van enkele waterwildreservaten op plaatsen waar de ganzen te voren door bejaging te zeer werden verstoord. De eerste ganzenreservaten kwamen tot stand in het getijdengebied. Het waren de Sasse Plaat in het Hollands Diep (1944) en de Ventjagersplaten in het Haringvliet (1949) beide van de orde van grootte van 1200 ha. Het waren reservaten van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels. Uit dezelfde jaren stamt het kwelderreservaat de Bantpolder in Friesland, in beheer bij It Fryske Gea. Hoewel de situatie in al deze reservaten niet geheel te vergelijken is met die van binnendijkse gebieden, leerden deze ontwikkelingen ons toch dat op deze wijze nieuw ganzenbiotoop tot stand kan komen. En dat is waar wij naar toe moeten, nu cultuurtechnische ingrepen elders steeds meer ganzengebied verloren doen gaan.

De eerste maal, dat er in Nederland in het *cultuurlandschap binnendijks* een speciaal ganzenreservaat werd ingesteld, was in de Braakmanpolder in 1954. Dit geschiedde door samenwerking van de afdeling Natuurbescherming van het Staatsbosbeheer en het Bestuur der Domeinen. Het betrof hier een met gras ingezaaide voormalige zandplaat in de vorm van een landtong, met een oppervlakte van ca. 35 ha, die 's zomers met jongvee werd beweide en jaarlijks een flinke hoeveelheid kunstmest kreeg. Al spoedig gingen zich hier grote aantallen kolganzen concentreren, met een maximum van 6500 exemplaren in maart 1958 (Suetens 1961). Deze gang van zaken leerde ons vier dingen. Ten eerste bleek dat er op een betrekkelijk klein stuk land met een gunstige ligging (door water omgeven landtong) dat bovendien de status van reservaat heeft, een zeer groot aantal ganzen kan leven. In de tweede plaats bleek het van belang dat het omliggende water verstoring uitsloot omdat het eveneens jachtvrij was en ook niet uit anderen hoofde werd bevangen. Voorts was het interessant, dat de „carrying capacity” van het terrein vrij groot was, al gingen er in het laatst van het seizoen steeds meer vogels op naburig cultuurland voedsel zoeken. Tenslotte moet worden bedacht, dat bemesting de grasopbrengst en dus ook de „carrying capacity” gunstig beïnvloedde. Helaas werd in 1959 het terrein uitgegeven voor bungalowbouw, maar wij kunnen ons de „les van de Braakman” stellig te nutte maken.

Een minstens even interessant experiment werd kort daarna in België ondernomen, even over de grens in de polders rondom Damme aan de

vaart van Brugge naar Sluis. Graaf Lippens die met enkele anderen hier jaagt, besloot omstreeks 1960 toen kolganzen in dit gebied begonnen te verschijnen, de jacht te staken. Dit brengt twee volkomen nieuwe elementen in de geschiedenis van de waterwildbescherming in de Lage Landen. In de eerste plaats lag het *initiatief* hier bij een groep jagers, die iets voor de ganzen wilden doen. Maar bovendien werd het staken van de jacht niet beperkt tot die op ganzen. Zodra deze in het najaar beginnen te arriveren, wordt *alle* jacht gestaakt. Het zou ook weinig zin hebben de jacht op bv. hazen, eenden of snippen voort te zetten, want de verstoring die daar van uit gaat, zou evengoed de ganzen verjagen. Ik geloof, dat dit Belgische voorbeeld in Nederland stellig navolging verdient.

Met de ervaringen in de Braakman is inmiddels verder gewerkt toen in 1961 de eerste fase van de Deltawerken zijn be^{sl}ag kreeg met de afsluiting van het Veerse Gat en de Zandkreek. Op een deel van de reservaten in het Veerse Meer werd namelijk door de Stichting Natuurmonument De Beer ten behoeve van de ganzen gras ingezaaid. De situatie vertoonde hier overeenkomst met die in de Braakman, vooral omdat het omringende water reeds vanaf de jaren dertig de status van waterwildreservaat bezat. Bovendien werd in naburige soortgelijke terreinen (Haringvreter en Schotsman) door het Domeinbestuur ten behoeve van de recreatie gras ingezaaid, terwijl de jacht daar ten behoeve van de bescherming van ganzen niet is uitgegeven.

Ganzentropen in de orde van 5000-10.000 exemplaren hebben van de terreinen in het Veerse Meer in de seizoenen 1964-65 en 1965-66 kunnen profiteren en er valt nog een zekere toeneming van de „carrying capacity” te verwachten. Voorlopig is deze nog niet voldoende om dergelijke aantallen een heel seizoen te voeden en een deel van de ganzen trekt dan naar bepaalde delen van het cultuurland. De kolganzen trekken vooral naar de poelgronden (Poel en Yerseke Moer), de rietganzen naar geploegd bieten- en aardappelland.

Intussen moeten wij er ook rekening mee houden, dat de inrichting van recreatiegebieden in het Veerse Meer nog in een beginstadium verkeert. Ook het in cultuurbrengen van de landbouwgronden, wegeaanleg en bungalowbouw zijn nog maar nauwelijks gestart. De inpoldering van een ondiep gedeelte van het Veerse Meer in de onmiddellijke nabijheid van het reservaat De Middelpaten hangt ons nog boven het hoofd. Er moet dan ook een sterke toeneming van verstoring als randeffect worden verwacht. Gelukkig bestaat er bij het bestuur der Domeinen hiervoor veel begrip en er is bereidheid bij de jachtregeling hiermede rekening te houden.

Het is duidelijk, dat de zandplaten in de afgedamde en nog af te dammen zeegaten in het Deltagebied en die in de Lauwerszee een belangrijke functie kunnen krijgen in het geheel van maatregelen ten behoeve van het behoud van ganzen in Nederland. Hierbij zij opgemerkt, dat dit type ganzenreservaat ook als broedgebied voor kluten, weidevogels, meeuwen en sterns een functie heeft.

Waar ganzen op de recreatieweiden buiten de reservaten komen, kan even-

Avondtrek van rietganzen / Foto Jan van de Kam

eens van een gelukkige combinatie worden gesproken. Afsluiting van dergelijke weilanden zou in de maanden december tot en met februari geen bezwaar behoeven te zijn. Uiteraard dienen deze reservaten jachtvrij te zijn. Het kort houden van kleinwild in de aangrenzende recreatie-bebossingen zou waar nodig op beheer van de ganzengebieden kunnen worden afgestemd.

Terloops vermeld ik nog twee buitenbeentjes in het Deltagebied waarvan de namen min of meer met het begrip ganzenreservaat zijn geassocieerd. De Plaat van Scheelhoek bij Stellendam komt door bijkomende werken van de Haringvlietdam 1,50 m boven water te liggen. De plaat zal daarom volgens een ontwerp van het Staatsbosbeheer worden bekaad en met behulp van een electrisch gemaal worden bevoeid. Hier herleeft dus, zij het op beperkte schaal iets van het oude type van nat grasland.

De Dood, een ingelopen polder in de Biesbosch is een reservaat van het Staatsbosbeheer. Ook deze komt na afsluiting van het Haringvliet te hoog boven het Delta-peil om voor de ganzen blijvend van betekenis te kunnen zijn. Ontwikkeling tot (nat) weiland zou hier eveneens mogelijk zijn. Bijkomende mogelijkheden bieden de buitentaluds van eventuele spaarbekkens, mits deze niet te steil zouden zijn.

SAMENVATTING

1. Slaapplaatsen zijn voor de ganzen in doortrekgebieden

en winterkwartieren van primaire betekenis en zij mogen in geen geval door jacht op of andere wijze worden verstoord.

2. Ganzen zijn *d a g d i e r e n*, die zeer veel tijd moeten besteden aan voedselzoeken, zodat verstoring in de korte winterdagen een zeer ongunstige uitwerking heeft.
3. Ganzen hebben sterke voorkeur voor *r u s t i g e* voedselgebieden. Verstoring doet hen vertrekken.
4. Tot in het eerste kwart van deze eeuw stond er in Nederland en Oost-Friesland 's winters een aantal gebieden over duizenden hectaren blank. Deze waren dan voor de mens niet of slechts zeer beperkt toegankelijk. De ganzen werden er niet of nauwelijks gestoord.
5. Deze gebieden worden tegenwoordig vrijwel overal ook 's winters bemalen. Verstoring, vooral ook door bejaging, nam hier sterk toe. Deze invloed van de jacht werkt zowel direct als indirect.
6. In sommige ruilverkavelingen wordt overwogen reservaten uit te sparen voor ganzen. Deze zullen van behoorlijke afmetingen moeten zijn. Zij zullen niet alleen zelf jachtvrij moeten zijn, maar dienen bovendien te worden omgeven door een jachtvrije bufferzone.
7. Compensatie voor verliezen elders kan worden gevonden door op zandplaten die na afsluiting van zeegaten droog zullen blijven, gras in te zaaien en deze terreinen als ganzenreservaten te beheren.
8. Compensatie in het oude land blijkt te kunnen worden gevonden door jachtbeperking op voedselgebieden binnen vliegbereik van slaappleatzen. Hierdoor wordt als het ware nieuw ganzenbiotoop ontsloten.